

תאריך עדכון: 27.2.2023

שם המחלקה: המחלקה לתלמוד ותורה שבעל-פה
שם ומספר הקורס: דיני נישואין וגירושין בימי הביניים
09-690-01

שם הקורס באנגלית:
Medieval Jewish Marriage Law

שם המרצה: פרופ' פנחס רוט

סוג הקורס: הרצאה

שנת לימודים: תשפ"ד סמסטר: שנתי היקף שעות: 2 ש"ש
אתר הקורס באינטרנט: lemida.biu.ac.il

א. מטרת הקורס ותוצרי למידה (מטרות על / מטרות ספציפיות):

מטרת הקורס:

להכיר את התחום ההלכתי החשוב של דיני משפחה, כפי שבא לידי ביטוי בימי הביניים. לעמוד על יסודות ההלכה בתקופת חז"ל, ולעקוב אחר השתלשלות ההלכה במציאות היסטורית משתנה. להתנסות בקריאה ביקורתית והיסטורית של טקסטים הלכתיים.

תוצרי למידה:

התלמידים יכירו את כללי ופרטי התחום ההלכתי של דיני המשפחה, ויפתחו רגישות לתהליכים שעברו על תחום הלכתי זה במהלך הדורות. הם יבחינו בין ההלכה כפי שזו באה לידי ביטוי בספרות חז"ל לבין יישומי ההלכה בספרי פסיקה מתקופות שונות. הם ילמדו להכיר את ההקשרים ההיסטוריים והחברתיים המשתנים שבהם הלכות אלה נלמדו, הובנו ויושמו במרכזים יהודיים שונים בימי הביניים. הם יעריכו את האתגרים השונים שעמדו בפני יהודים ויהודיות, פוסקי הלכה ופשוטי עם

ב. תוכן הקורס:

רציונל, נושאים:

התחום של דיני משפחה הינו משמעותי בכל דור ובכל אזור, ופסיקת ההלכה בתחום זה נאלצת תמיד להתאים עצמה לתנאים המשתנים. הקורס יעסוק בספרי הפסיקה, השו"ת והתקנות שנוצרו בקהילות ישראל השונות במהלך ימי הביניים, ויעמוד על הזיקות המורכבות בין הלכה ומציאות.

מהלך השיעורים:

הרצאה פרונטלית בשילוב לימוד משותף של המקורות ודיון בכיתה. המקורות יועלו לפני השיעור לאתר מודל.

תכנית הוראה מפורטת לכל השיעורים:

1. שידוכין
2. ביטול שידוכין
קריאה: שמחה עמנואל, 'ביטול שידוכין', בתוך: מחקרים בתולדות יהודי אשכנז: ספר יובל לכבוד יצחק (אריק) זימר, ערכו גרשון בקון ואחרים, רמת-גן תשס"ח, עמ' 157—202
3. אירוסין
קריאה: ניסן רובין, שמחת החיים: טקסי אירוסים ונישואים במקורות חז"ל, תל אביב תשס"ד, עמ' 161—172
4. קידושי שחוק
קריאה: שמואל דוד, 'קידושי שחוק', תחומין כב (תשס"ב), עמ' 149—157
או: Roni Weinstein, 'Mock and Clandestine Marriages, Deceits and Games in Jewish Italian Communities during the Early Modern Period', in: *Shell Games: Scams, Frauds, Deceit (1300-1650)*, ed. Mark Crane et al. (Toronto: Center for Reformation and Renaissance Studies, 2004), 145-160
5. עדי קידושין
קריאה: רם בן-שלום, 'חיי הקהילה בארל ומוסדותיה: שו"ת הריב"ש רסו כמקור היסטורי, מיכאל יב (תשנ"א), עמ' ט-מא.
6. קידושי כסף וטבעת
קריאה: דוד הנשקה, 'על המציאות המשפטית במשנת הרמב"ם (לבעיית היחס בין דברי סופרים לדין תורה)', סיני צב (תשמ"ג), עמ' רכח-רלט
7. כתובה – נוסח
קריאה: מרדכי עקיבא פרידמן, 'כתובת אשה מדברי תורה או מדברי סופרים: על הכתובה בצפון אפריקה ויחסה למנהגי בבל וארץ ישראל', שנתון המשפט העברי יא-יב (תשמ"ד-תשמ"ו), עמ' 91—97
8. כתובה – גובה
קריאה: ישראל יובל, 'ההסדרים הכספיים של הנישואין באשכנז בימי הביניים', בתוך: דת וכלכלה – יחסי גומלין, ערך מנחם בן-ששון, ירושלים תשנ"ה, עמ' 191—207.
9. כתובה – גבייה
קריאה: יוסף ריבלין, 'שבועת האלמנה בין ספרד לאשכנז', מחקרי משפט כא (תשס"ה), עמ' 705—719
10. נדוניה

- קריאה : אלימלך הורוביץ, 'הכנסת כלה בגיטו ונציה : בין מסורת לחידוש ובין אידיאל למציאות', תרביץ נו (תשמ"ז), עמ' 347—371
11. החזרת נדוניה – צרפת
- קריאה : אברהם (רמי) ריינר, רבנו תם : פרשנות, הלכה, פולמוס, רמת-גן תשפ"א, עמ' 256—242 Avraham (Rami) Reiner, 'Rabbenu Tam's Ordinance for the Return of the Dowry: Between Talmudic Exegesis and an Ordinance that (Contradicts the Talmud', *Dine Israel* 33 (2019): 71-98
12. החזרת נדוניה – דרום-מערב אירופה
- קריאה : שרגא אברמסון, 'תקנת טוליטולה (טולדו) בירושת הבעל את אשתו', ציון ס (תשנ"ה), עמ' 201—224.
13. מועד החתונה
מעשה הגאונים סימן סא
14. חופה
- קריאה : דוד שפרבר, 'החופה במקורות ההלכה והאמנות', מנהגי ישראל ד, ירושלים תשנ"ה, עמ' עח-קמב
15. חתונה
תשובת הרי"ד סימן כב
16. טענת בתולים
הכנה : הרצאה של פרופ' דוד מלכיאל, <https://www.academia.edu/video/kbPYn1>
17. טענת אין-אונות וטענות אחרות נגד הבעל
- קריאה : שמואל שילה, 'חסר כח גברא כעילה לגירושין', דברי הקונגרס העולמי החמישי למדעי היהדות (תשכ"ט), ג, עמ' 353—367
18. עוברת על דת – עילות גירושין נגד האשה
- קריאה : דב פרימר, עילות גירושין עקב התנהגות בלתי מוסרית (חוץ מזנות) במשפט העברי, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור למשפטים, ירושלים תש"ס, עמ' 16—37
19. מצא נאה הימנה – גירושין ללא עילה
- קריאה : אבישלום וסטרייך, הזכות לגירושין : גירושין ללא אשם במסורת היהודית, ירושלים תשע"ד, עמ' 1—16
20. כפיית גט - עילות גירושין נגד הבעל
- קריאה : תהילה אליצור, 'עמדת הרא"ש לגבי כפיית גט בעקבות אלימות הבעל : עיון מחודש לאור צורתה המקורית של תשובת הרא"ש', כט (תשע"ג), עמ' 125—153
21. מורדת
- קריאה : אלימלך וסטרייך, 'עלייתה ושחיקתה של עילת המורדת', שנתון המשפט העברי כא (תשנ"ח-תש"ס), עמ' 123—147
22. תקנות ר' גרשם
- קריאה : שלמה זלמן הבלין, 'תקנות רבינו גרשום מאור הגולה בענייני אישות בתחומי ספרד ופרובאנס', שנתון המשפט העברי ב (תשל"ה), עמ' 200—257
23. נוסח הגט, כינויים

- קריאה : רפאל קרויזר, 'בין זהויות : לבעיית כפל השמות בגיטין מטרויש ועד קראקא',
מכילתא ד (תשפ"ב), עמ' 137—164
24. ערעור של הבעל או של אחרים על הגט
אברהם (רמי) ריינר, רבנו תם : פרשנות, הלכה, פולמוס, רמת-גן תשפ"א, עמ' 257—278
(נוסח מוקדם : אברהם (רמי) ריינר, 'תקנה, הלכה ומה שביניהן : הלכות גטין לרבנו תם
כמראה חברתית', תרביץ פב (תשע"ד), עמ' 139—164)
25. מודעא וטענת אונס
קריאה : ניר ורגון, מודעה וביטול מודעה והשתקפותם בשטרות, חיבור לשם קבלת תואר
דוקטור לפילוסופיה, רמת-גן תשע"ח, עמ' 35—57
26. יבום וחליצה
27. נישואין שניים

ג. דרישות קדם :

אין

ד. חובות / דרישות / מטלות :

נוכחות והשתתפות בשיעורים. הגשת מטלות. בקורס זה יש חובת נוכחות בכל השיעורים,
שתיבדק מדי שיעור.

ה. מרכיבי הציון הסופי :

10% מטלת ביניים

90% - מטלת סיום (במקום מבחן).

ו. ביבליוגרפיה :

אמיר אשור, 'הגנה על זכויות האישה על פי הסכמי נישואין מן הגניזה הקהירית ומקורות ערביים
מקבילים', ג'מעאה יט (תשע"א), עמ' 1—30

רוני ויינשטיין, נישואין נוסח איטליה : על יהודי איטליה בראשית העת החדשה, ירושלים תשס"ז
רוני ויינשטיין, תפארת בחורים : מדריך החתנים היהודי הראשון, ירושלים תש"ע

אלימלך וסטרייך, תמורות במעמד האשה : מסע בין מסורות, ירושלים תשס"ב

ליאור זקס-שמואלי וירוחם אביעד גולדמן, 'קידושן התיאוסופי של המשפחה והאומה בספרד
במאה השלוש עשרה : יחסי קבלה והלכה', פעמים 165 (תשפ"א), עמ' 61—95

אילת סג"ל, הסכמי קדם-נישואין במשפט העברי, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה,
רמת-גן תש"ע

זאב פלק, נישואין וגירושין : תקונים בדיני המשפחה ביהדות אשכנז וצרפת, ירושלים תשכ"ב

א"ח פריימן, סדר קידושין ונישואין, ירושלים תשכ"ה

יוסף ריבלין, 'התפתחות מוסד השידוכין לאור שטרי הגניזה', ספונות כג (תשס"ג), עמ' 99—115

יוסף ריבלין, 'שבועת האלמנה בין ספרד לאשכנז', מחקרי משפט 21 (2005), עמ' 705—721

צבי שטמפפר, ספר הגירושין (כתאב אלטלאק) לרב שמואל בן חפני גאון סורא, ירושלים תשס"ט

Mordechai Akiva Friedman, *Jewish Marriage in Palestine: A Cairo Geniza Study* (Tel Aviv: Tel Aviv University Press, 1980-1981)

Rena Lauer, 'In Defence of Bigamy: Colonial Policy, Jewish Law and Gender in Venetian Crete', *Gender and History* 29 (2017): 570-588

Judith Olszowy-Schlanger, *Karaite Marriage Documents from the Cairo Geniza* (Leiden: Brill, 1998)